

ІСТОРІЯ ОХОРОНИ МАТЕРИНСТВА ТА ДИТИНСТВА: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Грукач В.О.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті на основі матеріалів архівів, історичної літератури розкриваються питання організації у Києві у другій пол. XIX – на поч. XX ст. охорони здоров'я, охорони материнства та дитинства, окремі заходи боротьби з дитячою смертністю. Аналізується становище медичних закладів Києва та визначається значення добродійної діяльності для покращення ситуації. Переважна більшість благодійних товариств Києва брали участь в організації медичної допомоги. Головну увагу зосереджено на діяльності Товариства боротьби з дитячою смертністю, Попечительства охорони материнства та дитинства, Товариства надання допомоги бідним породіллям.

Ключові слова: охорони здоров'я, охорона материнства та дитинства, пологовий притулок, благодійне товариство, дитячі лікарні, медична допомога.

Постановка проблеми. У статті на основі матеріалів архівів, опублікованих джерел, історичної літератури зроблено спробу розкрити історію охорони материнства та дитинства, окремі заходи боротьби з дитячою смертністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські вчені торкалися питань організації у Києві охорони материнства та дитинства та діяльності благодійних товариств медичного спрямування у другій пол. XIX – на поч. XX ст. Так, у працях Ф. Ступака детально розглядаються питання становища охорони здоров'я у Києві та діяльності благодійних товариств Києва медичного напрямку [11]. О. Донік розглядає функціонування благодійних медичних спілок Києва XIX – поч. XX ст. [3]. Плеяда вітчизняних вчених вивчають діяльність окремих установ та товариств медичного спрямування XIX – поч. XX ст. (В. Ковалинський, Н. Коцур, Т. Кононова, С. Поляруш, О. Ткаченко) [4; 6; 5; 12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У статті увага сконцентрована саме на тих благодійних медичних спілках, тих товариствах, які зробили найбільший внесок у добродійну діяльність щодо охорони здоров'я і материнства у Києві. Висвітлено й деякі специфічні, характерні особливості діяльності вказаних громад.

Мета статті. У роботі ставиться мета на основі опублікованих джерел, наукової літератури вивчити питання організації у Києві у другій пол. XIX на початку XX ст. охорони здоров'я, охорони материнства та дитинства, окремі заходи боротьби з дитячою смертністю та залучення до цього благодійних громадських об'єднань.

Виклад основного матеріалу. У другій пол. XIX ст. зі зміцненням позицій молодого буржуазі зростає злиденність народу. Органи державної опіки намагалися всебічно вирішувати проблеми нужденних. З цією метою ними створювалися медичні, опікувальні установи. Однак постійний брак коштів не давав їм змоги повністю реалізувати свій потенціал. У Києві виникає цілий ряд благодійних товариств. Характерною особливістю в діяльності переважної більшості благодійних товариств була участь в організації медичної допомоги, системи охорони здоров'я. Це обумовлено тим, що добродійність була спрямо-

вана на підтримку груп населення підвищеного ризику, де одне з першочергових і найважливіших завдань – медична допомога матерям, дітям, літнім людям.

У другій пол. XIX – поч. XX ст. державної системи охорони материнства та дитинства створено не було, однак окремі заходи з охорони здоров'я дітей проводилися й на державні кошти утримувалася низка установ для дітей, але більшість із них існувала на громадські та благодійні кошти.

Велике значення для наукового вивчення питань організації охорони здоров'я, дитячої захворюваності та смертності мала діяльність громадських об'єднань: Товариства охорони народного здоров'я, Союзу боротьби з дитячою смертністю, Всеросійського Попечительства охорони материнства та дитинства. Ці спілки брали участь і в проведенні практичних заходів з оздоровлення дітей.

31 травня 1913 р. було створене Всеросійське Попечительство охорони материнства та дитинства. За мету своєї діяльності спілка ставила охорону здоров'я жінок під час вагітності, пологів і після них, охорону здоров'я дітей, особливо немовлят, зниження дитячої смертності [7, с. 69]. Для цього Попечительство надавало медичну і матеріальну допомогу вагітним, опікувалося родопомічними установами, влаштовувало консультації та установи для виховання, лікування та оздоровлення дітей, допомагало дітям воїнів, здійснювало заходи боротьби з епідемічними захворюваннями, піклувалося про віспощення, проводило санітарно-освітню роботу серед матерів, відкривало курси медичних сестер, фельдшерсько-акушерські школи та школи нянь. Своім важливим завданням спілка вважала створення Центрального інституту охорони материнства та дитинства. У Києві діяв комітет Всеросійського Попечительства охорони материнства та дитинства на чолі з професором Г. Брюно [11, с. 109].

Родопомічна допомога у м. Києві подавалася закладами, що належали різним відомствам, медичним чи добродійним громадам, приватним особам, а також пологовими відділеннями міських лікарень і окремими лікарями та акушерами. Як зазначає відомий дослідник історії благодійної медицини Ф. Ступак, загальної організації, яка б охоплювала акушерську діяльність усіх відомств, товариств, окремих представників лікар-

сько-акушерського персоналу, не існувало. Приватні медичні установи надавали акушерську допомогу за плату.

8 грудня 1900 р. у Києві розпочалась діяльність Товариства подання допомоги бідним породіллям. Товариство подавало акушерську допомогу усім бідним породіллям як в утримуваному ним притулку, так і вдома, а також видавало грошові допомоги [2, с. 9]. Товариство винаймало приміщення по вул. Нижній Вал, 33, де розміщувався пологовий притулок на 12 ліжок. У ньому надавалася безплатна акушерська допомога з повним утриманням породіль. Згодом товариство знайшло змогу розширити його, краще устаткувати й забезпечити найнеобхіднішим для таких установ. Таким чином, у притулку стало 18 ліжок, а у випадку потреби їх можна було збільшити до 20. Завідував притулком лікар С. Биховський [11, с. 125].

За підрахунками Ф. Ступака, протягом трирічного існування безкоштовний пологовий притулок прийняв 1152 жінок. Діяльність його зростала, про що свідчать такі дані: у 1901 р. прийнято 259 осіб, у 1902 р. – 406, у 1903 р. – 487. У ці ж роки бідним породіллям допомога подавалася удома, що за роками розподіляється так: 1901 р. – 211 жін., 1902 р. – 195 жін., 1903 р. – 188 жін. Разом – 594 породіллі [11, с. 125].

Товариство прагнуло надавати бідним породіллям удома не тільки грошову, але й, що важливіше, акушерську допомогу. Для досягнення такої мети не вистачало достатньої кількості акушерок. Спроби залучити молодих акушерок до участі в поданні цієї допомоги не досягли успіху. Як тільки з'являлася самостійна практика – роботу в притулку вони залишали. Найбільш доцільним здавалося заснування навчального закладу – акушерської школи, що й було здійснено. У 1903 р. при пологовому притулку заснували «Родовспомогательное учебное заведение 1-го разряда Общества подання помощи бедным роженицам» з дворічним курсом навчання і статутом, затвердженим Міністром внутрішніх справ. Навчальний заклад перебував у віданні лікаря – завідуючого медичними установами товариства (відповідно п. 30 і 31 статуту товариства та п. 3 статуту навчального закладу). Оплата за навчання спрямовувалася на потреби притулку, навчальне обладнання, винагороду викладачам за читання лекцій. До акушерської школи вступило 28 учениць, від яких за навчання надійшло 2050 руб. Цю суму розподілили так: в касу притулку – 336 руб. 50 коп., на навчальне обладнання – 324 руб., для оплати викладачам – 1389 руб. 50 коп. [11, с. 126].

Навчальний заклад знаходився не в приміщенні притулку, а на іншому поверсі того ж будинку, що дозволяло не турбувати опікуваних породіль. Щоденно в притулку чергували дві учениці. По закінченні першого року навчання проводилися іспити. При позитивних оцінках педагогічна рада приймала рішення про переведення на другий курс. До випускних іспитів майбутні акушерки повинні були самостійно прийняти певну кількість пологів, найчастіше – 15 [11, с. 126].

Вирішальну роль для діяльності товариства відігравали благодійні внески. Успішним виявилося клопотання товариства перед міською упра-

вою та комітетом з єврейської благодійності при ній. У кошторис витрат на 1904 р. 26.11.1903 р. була внесена сума 1000 руб. для Товариства подання допомоги бідним породіллям. Проблема, пов'язана з виходженням слабких недоношених немовлят, вдалося вирішити виготовленням двох апаратів-грілок за рахунок Р. Левенштейн і М. Гальперіна. А у 1904 р. були відкриті ясла для слабких і недоношених дітей [11, с. 125].

Станом на 1901 р. капітал товариства становив 3600 руб., доход – 5258 руб., у т.ч. 4937 руб. пожертвувань і 300 руб. – допомога різних установ, витрати – 4321 руб., у т.ч. на утримання закладу – 3409 руб. й на видачу допомог – 912 руб. [2, с. 9].

У структурі благодійної медицини Києва діяли установи, які підпорядковувалися Імператорському Людинолюбному товариству. Серед них – безплатний пологовий притулок Федора Артемовича Терещенка. Він, як і інші члени сім'ї, займався благодійністю.

У 1881 р. колезький радник Ф. Терещенко звернувся до Київської міської думи з проханням дозволити на власні кошти відкрити пологовий притулок. Відповідь була позитивною. Вже 25 березня 1882 р. у найманому приміщенні по Межигородській вулиці, 13 почав працювати притулок на два, а згодом чотири ліжка. За період існування з 1 листопада 1882 р. до 1 вересня 1889 р. у притулку було надано допомогу 481 породіллі [12, с. 105].

Київське товариство благодійної допомоги бідним запросило Пелагею Терещенко на посаду Попечительки пологового притулку, а Е. Функе – на посаду лікаря [13, спр. 132, арк. 15].

Мета притулку полягала у наданні безкоштовної сучасної медичної і матеріальної допомоги бідним породіллям. За бажанням матері у притулку можна було дитину охрестити, і, крім того, немовля забезпечували необхідною білизною.

28 березня 1891 р. затверджується статут пологового притулку і тоді ж він отримує ім'я свого засновника. А вже 5 травня 1891 р. притулок розмістився у власному будинку, будівництво якого обійшлося Ф. Терещенку у 40 тис. руб. Притулок утримувався на відсотки (щорічно близько 5000 руб.) з недоторканого капіталу, внесеного Ф. Терещенком на утримання 10 ліжок його імені – 113152 руб. 40 коп. і 12000 руб. на утримання двох іменних ліжок, внесених Пелагеєю Терещенко (дружина М. Терещенка). Звання опікунки притулку було надано дружині засновника Надії Терещенко, яка щорічно поповнювала перевирати притулку з власних коштів [12, с. 105].

У правилах безкоштовного пологового будинку Ф. Терещенка було зафіксовано, що безкоштовний пологовий притулок заснований у 1891 р. в пам'ять чудесного спасіння їх імператорських Величностей з Августійшими дітьми 17 жовтня 1886 р. [13, спр. 292, арк. 3]. У притулок приймалися породіллі всіх станів християнського віросповідання. Породіллі у притулок приймалися безкоштовно і залишалися там дев'ять днів після пологів. Існування подібних установ було відчутним для незаможних жінок. Для порівняння можна навести такі дані: за одну добу перебування у міській Олександрівській лікарні необхідно було заплатити 30 коп., а у приватних пологових

зкладах – від 2 до 5 руб. [13, спр. 656, арк. 1]. У притулку Ф. Терещенка крім того, що медичну допомогу отримували безкоштовно, жінки ще отримували і білизну для немовлят. Так, за вісім місяців з травня 1891 р. по січень 1892 р. було роздано близько тисячі одиниць білизни: дитячих сорочок – 201, пелюшок – 203, ковдр – 192, хустинок – 201. Загальна вартість білизни сягала 75 руб. [4, с. 218].

До 1916 р. у пологовому притулку Ф. Терещенка було вже 14 ліжок, за 25 років існування тут отримали медичну допомогу 11259 жінок, тобто 455 жінок за рік, і народилося 11350 дітей [13, спр. 439, арк. 6]. За двадцять років (1893-1913) пожертвування Ф. Терещенка на пологовий притулок склали 23575 руб. [13, спр. 656, арк. 2].

Справу батька продовжила одна з його дочок Наталія Федорівна Уварова. На власні кошти вона заснувала пологовий притулок. За даними звіту цього притулку за 1912 р., у середньому за місяць тут отримувало допомогу 365 хворих, з них близько 40 породіль. За місяць на харчування, медикаменти та інші потреби витрачалося близько 580 руб. Довога вартість утримання однієї становила 21 руб. У 1913 р. у пологовому будинку Н. Уварової отримало допомогу більше 45 тис. жінок, і головне, – безкоштовно [12, с. 106].

Велике значення у охороні материнства та дитинства відіграло Товариство «Крапля молока» та Товариство боротьби з дитячою смертністю.

Наслідком активної діяльності українських лікарів 2 грудня 1906 р. при пологовому притулку Товариства подання допомоги бідним породіллям стало відкриття Товариством «Крапля молока» консультації з метою заохочувати материнське вигодовування дітей. У консультації матері діставали поради щодо годування дітей, догляду за ними, харчування матерів-годувальниць, засвоювали основи гігієни грудного віку [11, с. 127].

З початку 1912 р. у консультації стали приймати дітей, не старших шести місяців, і під наглядом діти перебували до дворічного віку. Консультації були найкращою школою для матерів.

Їм рекомендувалося приносити дітей щотижня в обраний ними день.

Матері отримували молоко в тих випадках, коли дійсно не могли вигодовувати, або надійшла пора підгодовувати дитину за призначенням лікарів, які працювали в «Краплі молока». У 1910-1911 рр. товариство забезпечило молоком 39697 дітей, а в 1912 р. – 52897 [8, с. 9]. З 1 січня 1912 р. до 1 січня 1913 р. видано 259 578 пляшечок молока, в т. ч. 84 030 безкоштовно (33%) [8, с. 41].

За підрахунками Ф. Ступака 945, або майже 90% дітей першого звітного року і 652, або 80% дітей другого звітного року перебували на грудному та змішаному вигодовуванні й лише 113, або 10,7% та відповідно 99, або 13,2% усіх дітей вигодовували штучно [11, с. 129].

Така висока частка, яку займає грудне вигодовування, пояснюється тим, що консультація мала близьке сусідство з пологовими притулками (притулок Товариства подання допомоги бідним породіллям і притулок Ф. Терещенка), що давало змогу матерям приносити дітей до консультації в перші тижні.

Як зазначає Ф. Ступак у 1910-1911 рр. (14 місяців) під наглядом перебувало 1058 дітей, які зробили 11257 відвідувань до консультації, що в середньому становить 10,6 відвідувань на 1 дитину. Протягом 1912 р. медичним оглядом охоплено 751 дитину, з попереднього року перейшло 268 дітей, що разом складало 1019 дітей, які зробили 11948 відвідувань, 11,7 на кожну дитину [11, с. 129].

Значний внесок у охорону материнства та дитинства зробило і Київське Товариство лікарень для хронічно хворих дітей, і Товариство подання допомоги хворим дітям, і Київське Товариство боротьби з дитячою смертністю.

Висновки і пропозиції. Проблема історії благодійності взагалі, і діяльності благодійних товариств медичного спрямування зокрема, навіть в окремому місті чи регіоні, настільки широка, об'ємна та різнобічна, що, цілком природно, неможливо розглянути її повно в одній роботі. Подальше вивчення окресленої проблеми ще чекає своїх дослідників.

Список літератури:

1. Благотворительные общества г. Киева на Киевской Всероссийской выставке 1913. – К., 1913. – 79 с.
2. Благотворительность в России. Киевская губерния. – СПб., б.г. – 388 с.
3. Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / О.М. Донік // Укр. істор. журн. – 2005. – № 4. – С. 160-174.
4. Ковалинський В. Меценати Києва / В. Ковалинський. – К.: Северин-Пресс, УКСП «Кобза», 1995. – 368 с.
5. Кононова Т.Б. Очерки истории благотворительности / Т.Б. Кононова. – Издательский дом «Дашков и К», 2005. – 339 с.
6. Коцур Н. Харківське науково-медичне товариство: санітарно-протиепідемічна діяльність (друга половина XIX – початок XX століття) / Н. Коцур // Наукові записки з української історії: збірник наук. статей. – Вип. 27. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – С. 280-289.
7. Краткий очерк о деятельности Всероссийского Попечительства об охране материнства и младенчества за 1916 год. – Пг., 1917. – 186 с.
8. Мозговой В.Г. Общественная и частная благотворительность в Киевской губернии / В.Г. Мозговой. – К.: Тип. Губернского правления, 1882. – 96 с.
9. Отчет Киевского Общества «Капля молока» за 1911 и 1912 год. – К., 1913. – 92 с.
10. Сборник сведений о благотворительности в России. – СПб., 1899. – 1207 с.
11. Ступак Ф.Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX – поч. XX ст.) / Ф.Я. Ступак. – К.: Хрещатик, 1998. – 208 с.
12. Ткаченко О.В. Підприємницька та меценатська діяльність родини Терещенків в Україні кін XIX – поч. XX ст. / О.В. Ткаченко. – Переяслав-Хмельницький: Вісник Переяславщини, 2000. – 209 с.
13. Центральний Державний історичний архів України м. Києві. – Ф. 830. Сімейний архівний фонд Терещенків. – Оп. 1.

Грукач В.О.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

ИСТОРИЯ ОХРАНЫ МАТЕРИНСТВА И ДЕТСТВА: СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Аннотация

В статье используя материалы архивов, исторической литературы раскрываются вопросы организации в Киеве во 2 пол. XIX – нач. XX в. охраны здоровья, охраны материнства и детства, некоторые мероприятия борьбы с детской смертностью. Анализируется состояние медицинских заведений Киева, показывается значение благотворительности для улучшения ситуации. Большинство благотворительных обществ Киева участвовали в организации медицинской помощи. Внимание сосредоточено на деятельности Общества борьбы с детской смертностью, Попечительства охраны материнства и детства, Общества помощи бедным роженицам.

Ключевые слова: охрана здоровья, охрана материнства и детства, родильный приют, благотворительное общество, детские больницы, медицинская помощь.

Grukach V.A.

Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda

HISTORY OF MATERNITY AND CHILDHOOD PROTECTION: SOCIO-LEGAL ASPECT

Summary

In the article on the basis of materials from archives of historical literature reveals the issues of organization in Kyiv at the end of the XIX century the beginning of the XX health protection of motherhood and childhood, specific measures to combat child mortality. The state of medical institution in Kyiv is analyzed, the importance of charitable activity is shown to improve the situation. The majority of charitable organization in Kyiv took part in the organization of medical care. A main attention is attached to the Society for combating child mortality, Guardianship of maternity and childhood protection, Society providing assistance to poor woman in childbirth.

Keywords: health protection, protection of motherhood and childhood, maternity hospital, charitable society, children's hospitals, medical care.